

OSEĆAJ SIGURNOSTI U POSTMODERNOM GRADU

Vera Backović¹

UDK=351.778.542

https://doi.org/10.18485/fb_ubur.2018.1.ch15

¹ Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, vera.backovic@f.bg.ac.rs

Sažetak

U radu se skreće pažnja na značaj koji osećaj sigurnosti ima u savremenom urbanom prostoru. Preoblikovanje gradskog prostora povezano je sa procesom transformacije industrijskog/modernog grada u postmoderne grad, koji je uslovljen ekonomskom promenom (postfordizmom), urbanom politikom (usvajanjem preduzetničkog modela upravljanja) i urbanim planiranjem. U takvim uslovima je za funkcionisanje postmodernog grada neophodno njegovo predstavljanje kao bezbednog prostora za investicije, poslovne aktivnosti, život i/ili posetu.

Urbani prostor postmodernog grada takode se menja, usled povećanja mobilnosti ljudi i kapitala. Profesionalna i prostorna mobilnost utiču i na pitanja identiteta i pripadnost zajednici. Zato pripadnici srednje klase usvajaju različite strategije da bi se prilagodili tim promenama. Poredeći postmoderne sa modernim gradom, ukazuje se na procese koji smanjuju urbanitet i socijalnu koheziju postmodernog grada, a sve više komercijalizuju, privatizuju i fragmentuju njegov prostor.

Ključne reči: *postmoderne grad, sigurnost, susedstvo, srednja klasa*

1. Osobnosti postmodernog grada

Preoblikovanje gradskog prostora povezano je sa procesom transformacije industrijskog/modernog grada u postmoderne grad. U osnovi ove transformacije leže ekonomska promena, nova urbana politika i urbanističko planiranje. Prvenstveno se menja primarna (industrijska/proizvodna) funkcija grada, usled kraja fordizma (ere masovne proizvodnje) i nastupanja nove faze kapitalizma (postfordizma) (Harvi, 2003). U postmodernom gradu povećava se značaj kulture za ekonomski razvoj¹ (Zukin, 2005).

¹ Pokazatelj značaja koji se pridaje industriji kulture u urbanoj ekonomiji Zukin vidi u planovima za urbanu revitalizaciju američkih gradova. Skoro svi planovi za preuređenje centra grada, pored šoping-centra sa različitim sadržajima, uključuju i umetnički kvart. Ideja je izražena u tolikoj meri da izgleda kako se svaki deo grada u kojem se nalaze napuštene fabrike, skladišta ili dokovi pretvara u nekakvo mesto vizuelnog uživanja – tematski šoping-prostor (za sezonske proizvode, kulinarsku opremu), restorane, galerije... (Zukin, 1995)

Dominacija neoliberalizma uticala je na smanjivanje uloge države kejnzijskog perioda, tako da se neke njene nadležnosti prenose na nadnacionalni i podnacionalni nivo vlasti. Procesi privatizacije, deregulacije i decentralizacije sačinjavaju osnovu ovakve urbane politike (Petrović, 2008). Menadžerski model upravljanja lokalnih vlasti zamenjuje preduzetnički, čija je osnova javno-privatno partnerstvo (Harvi, 2005). U poređenju sa modernim gradom zastupljene su veća komercijalizacija, privatizacija i fragmentacija gradskog prostora (Soja, 2005; Kastels, 2005; Marcuse, 1989).

Pojam *postfordizam* koristi se kako bi se istakle ekonomske i institucionalne promene, dok se terminom postmodernizam ukazuje na promene koje su nastupile u sferi kulture i estetike, a koje se ispoljavaju i u stilu života. Naime, procesi „estetizacije robe“ i „komodifikacije estetike“ utiču na preplitanje ekonomskih i kulturnih aktivnosti (Amin, 1994). Estetizacija robe se prvenstveno odnosi na *ulepšavanje* proizvoda, ali i stambenog prostora, radnog mesta, pa čak i infrastrukture. „Komodifikacija estetike“ ukazuje na sve veću transformaciju kulture i kulturnih aktivnosti, ali i slobodnog vremena i rekreacije, u kulturnu industriju, čiji je ishod poistovećenje kulturnog zadovoljstva sa potrošnjom (Urry, prema: Amin, 1994).

U postmodernističkom tumačenju grada, kakvo je Federstounovo, grad je centar potrošnje, estetike, kulturnih aktivnosti i igre.¹ Federstoun ističe veću estetizaciju urbanog prostora i svakodnevnog života ljudi, koju prati povećavnje potrošnje i preuređenje određenih gradskih područja.² Postmoderna tendencija estetizacije urbane svakodnevnice manifestuje se u razvoju novih potrošačkih enklava, kao što su muzeji, zabavni parkovi, tržni centri, koji su sastavni deo džentrifikovanih pejzaža. Njegova analiza podržava ideju grada kao zabave i spektakla, ali i svodenje građana na potrošače³ (Featherstone, 1994). On (1994)⁴ postmoderni grad poistovećuje s nemestom,⁵ jer su u njemu slabo razvijeni osećaj za mesto i kolektivni identitet.

¹ Simboli postmodernog stanja.

² U većini slučajeva reč je o profitabilnoj džentrifikaciji.

³ Sekulić ističe da je karakteristika epohe radost učestvovanja u sofisticirano hijerarhizovanim konformizmima, unutar kojih znak ili marka proizvođača postaju obeležje identiteta potrošača. Prema Baumanu, zadovoljstvo koje se ostvaruje kroz potrošnju jeste u funkciji sistema, jer „sa takvim obavezama teško da su nekome potrebna prava“. Metode disciplinovanja više ne deluju represivno, barem ne na one koji su u mogućnosti da troše, nego kroz sve veći pritisak da se troši, prebacujući rivalitet između proizvođača robe na simbolički rivalitet između potrošača. Veliki rast potrošnje uticao je da članovi društva sada sebe nedvosmisleno identifikuju kao potrošače, a ne kao proizvođače (Sekulić, 2002: 347).

⁴ U njemu se cene kultura, stil i dekoracija, ali u granicama „prostora nemesta“. Postmoderni grad je, stoga, приметно više slika i kulturno samosvestan; on je centar kulturne potrošnje i potrošnje uopšte, koja ne može da se odvoji od znakova i slika, tako da je urbani način života (svakodnevni život i aktivnosti u slobodno vreme) u različitoj meri pod uticajem postmodernih tendencija simulacije (Featherstone, 1994: 392).

⁵ Federstoun nemesto shvata šire od Ožea. Prema Ožeu nemesto je sastavni deo savremenog grada, a čine ga objekti i putevi neophodni za brzu cirkulaciju ljudi i dobara (saobraćajna sredstva, autoputevi, petlje, nadvožnjaci, aerodromi). Osim njih, nemesta su i prostori potrošnje (tržni centri), ali i izbeglički kampovi (Ože, 2005: 36). Nemesto se određuje kao suprotnost mestu, kao prostor koji nije moguće definisati ni identitetski, ni relaciono, ni istorijski (Ože, 2005: 75).

Pored komercijalizacije kulture, kao karakteristika postmodernog grada, izdvaja se i fragmentacija, koja nastaje međuzavisnim delovanjem despacijalizacije (obesprostorenja), nadzora (nadgledanja) i simulacije (Hannigan, 1995). Despaci-jalizacija je složen fenomen postmodernog društva, koji je posledica globalizacije prostora, tj. plasiranja gotovo istih sadržaja u mnoge gradove. Na taj način dolazi do slabljenja veza sa okolnim prostorom, jer se „autentična mesta“ smeštaju u druge gradove. Osim navedenog, despacijalizaciji doprinosi i stvaranje novih poslovnih centara, koji nemaju lokalnu osobenost, već mogu biti distrikt bilo kojeg grada. Ovo se može uočiti poređenjem novog i starog *downtown*-a Čikaga, pri čemu je stari uokviren petljom (*Loop*), a i dalje podseća na onaj Čikago koji su proučavali Park, Bardžes i Virt, dok novi, *Water Tower Place*, izgleda tako da bi mogao biti u ma kojem gradu – Dalasu, Vankuveru ili Madridu (Hannigan, 1995).

Informaciona i digitalna tehnologija omogućile su i stvaranje „grada simulacije“ (simsitija), u kojem simulacije *pretpostavljenog* realnog sveta sve više oblikuju samo razmišljanje o urbanom i ostvaruju dominaciju u svakodnevnom životu. Iako je život ljudi oduvek bio pod uticajem neke hiperrealnosti, od religijskih institucija do Holivuda i Diznilenda, u prošlosti je postojao izbor odlaska u takve institucije, dok one danas preko raznih medija ulaze u domove, u svakodnevni život, te je postalo skoro nemoguće izbeći njihov uticaj (Soja, 2005).

Globalizacija je dovela do međugradske konkurencije u privlačenju ljudi i kapitala, u kontroli ključnih funkcija upravljanja, finansijskih poslova, prikupljanja i obrade informacija¹ (Harvi, 2005), ali i u otvaranju ekskluzivnih prodavnica i organizovanja medijskih događaja, tj. potrošnje urbanog (Zukin, 1998).

Kako je veoma važno nesmetano ostvarivanje mobilnosti (profesionalne ili turističke), neophodno je stvaranje poznatih i bezbednih prostora, koji hipermobilnim pojedincima u različitim gradovima pružaju osećaj poznatosti i sigurnosti. To se postiže repliciranjem veoma sličnog prostora, bilo da se radi o stambenim kompleksima, hotelima, restoranima, kafićima, ili objektima za zabavu i šoping, koji funkcionišu na istim principima.² Tako su npr. džentrifikovani dokovi mnogo sigurniji od svetova lučkih radnika i veleprodaje ribe, voća i povrća. Na jednom nivou, gubitak autentičnosti zamenjuje se novostvorenim narativima i komodifikacijom slika; na drugom nivou, ljudi su jednostavno premešteni iz javnih prostora koje su nekada smatrali svojim (Zukin, 2005). Stvaranje ovakvih „bezbednih“ područja doprinosi fragmentaciji urbanog prostora.

¹ Mreža gradova se uspostavlja na osnovu kontrolno-upravljačkih funkcija u urbanim područjima, ali i snage njihove lokalne ekonomije – razvijenosti tercijarnog, kvartarnog i kvintarnog sektora (Friedman, 1995b). Kako uspostavljena mreža svetskih gradova nije nepromenljiva, preduzetnički orijentisane lokalne vlasti primenjuju različite strategije kako bi njihovo područje postalo što atraktivnije za investiranje internacionalnom kapitalu.

² Takođe, ovakvi prostori imaju još jednu funkciju: oni i ne toliko mobilnim pojedincima, čak i onim isključenim, pružaju osećaj učestvovanja u „globalnom“, i to prvenstveno putem njihovog učešća u potrošnji (Zukin, 1989; Čaldarović, Šarinić, 2008). Mnogi posetioći će „uživati“ u prostorima potrošnje koji im daju lažni osećaj pripadanja novom životnom stilu (Čaldarović, Šarinić, 2008: 374).

2. Urbanitet, zajednica, socijalna kohezija – nivo grada

Razlikovanje grada od sela, osim brojnosti stanovnika i njihovih ekonomskih aktivnosti, ogleda su u drugačijem načinu života, međusobnom poznavanju i povezivanju ljudi, kao i *tipu* zajednice koja se uspostavlja (bilo na nivou celog grada ili njegovih delova – susedstava). Takođe, postojanje različitosti i njeno ispoljavanje neodvojivi su od ideje gradskog života. Zimel je, na početku XX veka, ukazao na duhovnu individualizaciju duševnih svojstava koju grad izaziva u srazmeri sa njegovom veličinom. U gradovima je izražena teškoća da se dokaže vrednost vlastite ličnosti, pa čovek poseže za kvalitativnom posebnosću kako bi svom socijalnom krugu nametnuo svest o sebi. To najzad vodi tendencioznim neobičnostima i specifično velegradskim ekstravagancijama izdvajanja, ćudljivosti i kaćiperstva (Zimel, 2005: 75).

U drugoj polovini XX veka prisutnost i vidljivost rasnih, etničkih manjina i gej-populacije u javnim prostorima, ali i uopšte u kulturnoj sferi, doprineli su diverzifikaciji alternativnih životnih stilova i značajno su uticali na shvatanje „urbanih“ kultura (Zukin, 1995). Određenje urbaniteta kao susretanje različitosti koje se međusobno prepoznaju i uvažavaju suštinski je element gradske kulture i ponašanja. Urbanitet je, ipak, više od puke pristojnosti ili druželjubivosti – on je izvesna otvorenost, spremnost da se susretnu druge i drugačije osobe i prihvati neočekivano. Sa tim u vezi, grad se može pojmiti kao „iskustvo razlike“ ili mesto „protektivnog multikulturalizma“ (Vujović, 2007: 644).

Virt je 30-ih godina XX veka kao specifičnosti gradskog života izdvojio: anonimnost pojedinca; površan, segmentiran i bezličan karakter međuljudskih odnosa; nestanak institucije susedstva; opadanje društvenog značaja porodice i podrievanje tradicionalne osnove društvene solidarnosti; prevlast odnosa u okviru sekundarnih grupa¹ nad odnosima u primarnim grupama; racionalizam u mišljenju i bezličnu i manje rigoroznu društvenu kontrolu (Virt, 2005). U drugoj polovini XX veka dolazi do daljeg slabljenja zajednice (opadanja značaja porodice i susedstva), pada socijalnog kapitala,² smanjivanja socijalne kohezije i porasta „nepoverljivosti“ u društvu.³

Socijalna kohezija nekog mesta povezana je sa osećajem pripadnosti, razvijenošću zajednice i osećajem bezbednosti. Globalizacija je dodatno uticala na navedeno. Prema Gidensu, zajednica, u smislu ukorenjenosti i bliskosti sa mestom, u najvećoj meri je uništena savremenom globalizacijom, jer dolazi do oslobađanja društvenih odnosa od lokalnog konteksta i iskorenjivanja društvene egzistencije iz

¹ Dobrovoljna udruženja organizovana radi zadovoljenja različitih potreba.

² Socijalni kapital se odnosi na zbir stvarnih i potencijalnih resursa koji se mogu mobilisati kroz članstvo u društvenim mrežama i organizacijama. Pad socijalnog kapitala se ispoljava u nižoj izlaznosti na izborima, ređim odlascima u crkvu, malobrojnijem članstvu u sindikatima, kao i sve manjem broju volontera.

³ Patnam ističe da manji gradovi imaju razvijeniji socijalni kapital, tešnju povezanost članova zajednice i razvijeniji osećaj zajedništva (Putnam, 1995).

lokalnih prostora (Gidens, 1998). Za Baumanu u mobilnom svetu pitanje zajednica je sve više tema nastanka bezbednog mesta za odmor visokodohodovnih grupa koje deluju kao nomadska „eksteritorijalna elita“.

Džentriфикovano susedstvo može se posmatrati kao suprotan trend od onog koji je opisao Gidens, jer pokazuje da prostorna i identitetska zajednica nisu u potpunosti nestale. Različiti tipovi džentriфикacije,¹ posebno kada su akteri pioniri, mogu biti odgovor na potrebu srednje klase da pronade neki prostorni identitet. Sami džentriфикatori ističu da oni stvaraju zajednicu² koja odražava njihove vrednosti i uverenja,³ insistirajući na svojoj različitosti i distinkciji u odnosu na ostale stanovnike grada. U tom smislu, džentriфикacija se može posmatrati kao potraga za identitetom – orijentacija ka globalnom nivou, koja nalazi fizički izraz na lokalnom nivou/teritoriji (Rofe, 2003: 2520).

U procesu džentriфикacije se stvara mesto, „poznata zajednica“ – tražeći i stvarajući mesto za život, džentriфикatori razrešavaju svoju krizu identiteta.⁴ Redfern ističe da je susedstvo pre džentriфикacije imalo kvalitete gradskog života – ono je nemirno, živo, opasno, posebno mesto, koje džentriфикatori vremenom menjaju, pripitomljuju, čine bezbednijim (Redfern, 2003), što ukazuje na povezanost (smanjivanja) urbaniteta i dimenzije kohezivnosti. Istraživanja džentriфикovanih susedstava ukazuju da ona imaju karakteristike zajednice, ali pre svega u domenu identitetske dimenzije, a bitno manje u domenu povezivanja sa „drugima“. Treba napomenuti da susedstva u kojima je snažna socijalna kohezija mogu biti u konfliktu sa drugim susedstvima,⁵

¹ Više o razlikama između pionirske i profitabilne džentriфикacije u: Backović, 2016.

² Lis ukazuje da se i u samoj zajednici džentriфикovanih susedstava mogu uočiti razlike u zavisnosti od vremena kada je proces realizovan. Džentriфикatori koji se doseljavaju u *Brooklyn Heights* i *Park Slope* tokom '90-ih veoma se razlikuju od onih koji su se doselili u ova naselja u 1970-ima, tako da se ponovo menja identiteta susedstva. Prvi džentriфикatori, pioniri, prihvatili su raznolikost susedstva, poput hipikâ u *Park Slope* 1970-ih godina, međutim, oni uglavnom više ne stanuju u tim susedstvima (Caulfield, 1994). Sadašnji stanovnici susedstva *Park Slope* pripadnici su servisne klase zaposleni na Menhetnu, advokati i finansijski konsultanati, finansiјeri koji kupuju kuće i stanove. Oni često poseduju i imovinu u predgrađu ili u „unutrašnjosti“. Veze ovih džentriфикatora sa zajednicom i susedstvom mnogo su slabije od onih koje su imali prvi džentriфикatori, jer su oni osetno manje ukorenjeni u susedstvo, delimično zbog svoje radne mobilnosti. Njihov identitet je tako više fluidan nego ukorenjen (Lees, 2000, 2003).

³ Zajednicu džentriфикatora uglavnom čine belci, stručnjaci, sa vrlo malo rasne ili ekonomske heterogenosti. Iako akteri džentriфикacije sebe smatraju pripadnicima globalne zajednice i nosiocima globalno orijentisanog identiteta (Rofe, 2003), ta predstava o „globalnoj zajednici“ jeste stvorena slika, slika koja ne sadrži ekonomsku, rasnu i etničku različitosť i odnosi se na pripadnost džentriфикovanim prostorima u bilo kojem gradu. Butler vidi džentriфикatore u Londonu kao „kosmopolite koji žive u gradskom okruženju. Lokalci, koji su nešto suprotno od njih, žive na drugim mestima: ili su 'skriveni' u socijalnim stanovima, ili stanuju negde u Velikoj Britaniji“ (Butler, 2003).

⁴ Prema Redfernu, džentriфикacija se odnosi na proces stvaranja „sela“ u gradskom prostoru. Selo i grad se uglavnom posmatraju kao suprotnosti: selo kao mesto sigurnosti, statusa i identiteta; a grad kao mesto avanture, emancipacije i nesigurnosti statusa, pa time i identiteta (Redfern, 2003).

⁵ Isto tako, susedstva u kojima građani imaju snažan osećaj privrženosti za mesto i lojalnost prema svojim gradovima mogu biti u konfliktu sa nekim nacionalnim ciljem ili procesom nadnacionalnog povezivanja.

i tako doprinose podeljenosti i fragmentaciji grada. Kada se grad sastoji od socijalno kohezivnih (i klasno, rasno, etnički ili religiozno homogenih), ali međusobno veoma podeljenih naselja, dolazi do kvartovanja grada (Bell, Jayne, 2004).

Povećanje profesionalne i prostorne mobilnost, kao i nastanak nadnacionalnih institucija, tako redefinišu identitete, zajednice i veze. Navedeni procesi utiču da lokalni nivo dobija veći značaj za osećaj pripadanja (Kastels, 2005), jer postaje važan izvor društvenog identiteta (Forrest, Kearns, 2001). Osim toga, to je prostor za svakodnevne aktivnosti – ishranu, kupovinu, rekreaciju i provođenje slobodnog vremena. U izvesnom smislu, susedstvo postaje „produžetak“ doma u kojem se uspostavljaju socijalne veze, ali i deo individualnog identiteta (Forrest, Kearns, 2001). Nesigurnost zaposlenja i visoka fleksibilnost na tržištu rada utiču na potragu za „poljem“, domom, mestom koje je sklonište od „vrlog novog sveta“ profesionalnog rada. Procesu poput džentrifikacije, prema Batleru, predstavljaju vrstu strategije da se stvori dom/mesto oslobođeno pritisaka i strahova prisutnih u sferi rada (Atkinson, 2006; Butler, Robson, 2003).

U sklopu diskursa *živih* mesta, održivosti i mesta dobrih za život¹ razvijaju se strategije razdruživanja, pa se može reći da održavanje socijalne distance ostaje ključni motiv prilikom izbora susedstava za pripadnike srednje klase. Prostornu i rezidencijalnu segregaciju Etkinson tako posmatra, ne kao koncentraciju urbanog siromaštva ili određene etničke grupe,² već kao nastavak raslojavanja između bogatih i siromašnih. Prostorna koncentracija je posledica izbora srednje klase da se povuče u izolovane prostore i viđenja drugih susedstava kao rizičnih. Dejvis ističe da, kako gradski život sve više postaje *opasan*, različite socijalne grupe usvajaju strategije bezbednosti, koristeći tehnologiju, u skladu sa svojim mogućnostima (Davis, 1998).

Stambeni objekti, privatne socijalne usluge, privatni objekti za provođenje slobodnog vremena, zaštićeni prostori potrošnje i blindirana vozila mogu se dovesti u vezu sa nastankom „kulture straha“. Ovu želju visokodohodovnih grupa za prostornom autonomijom i zaštićenim prostorima Etkinson posmatra kao izraz dublje strategije za „regulisanje“ kontakata sa društveno „drugacijim“ ili „rizičnim“ grupama (Atkinson, Flint, 2004). Segregacija je značajno olakšana razvojem informa-

¹ Pokret „natrag u grad“ oličava reakciju na intenzivnu suburbanizaciju u drugoj polovini XX veka. Suburbije su odvukle investicije, koje bi modernizovale i proširile gradske centre i „zadržale“ ljude. Povezivanje masovne potrošnje i *porodičnog životnog stila* u predgrađu stvorili su kulturni kontekst za još bržu suburbanizaciju. Suburbani šoping-centri zavisili su od kulturnog 'paketa' koji su činili porodična privatnost, žena-domaćica, zaposlen muškarac u centru i automobili. Većina žena u predgrađima bile su nezaposlene majke, koje su izolovane u privatni prostor doma, automobila i šoping-mola. Dominacija molova uticala je i na urbane životne stilove, prvenstveno slobodu da se bude na javnome mestu, jer molovi podstiču jedan ograničeni vid društvenosti. Vremenom sve veća društvena raznovrsnost grupa koje dolaze u molove dovodi do novih „problema“, a posleđično se povećava kontrola ulaza tinejdžera i manjinskih grupa (Zukin, 1998).

² Empirijske analize rezidencijalne segregacije bavile su se u većem broju slučajeva prostornom koncentracijom depriviranih, marginalnih grupa, rasnih ili etničkih grupa, kao i društvenim posledicama takvog stanja. U objašnjenjima segregacije analiziraju se uloga prihoda (klasna pripadnost), stambenog tržišta, ali i društvena i institucionalna diskriminacija.

cionih tehnologija, promenama u saobraćaju, ali i urbanom i stambenom politikom¹ koje omogućavaju nastanak ekskluzivnih prostora.

Etkinson razlikuje tri tipa disafilijacije² – izolaciju, inkubaciju i zatvaranje. Najniži nivo prostorne segregacije, izolaciju, opisuje kao traganje za relativnom izolacijom i nastojanje da se ostvari socijalna pripadnost u naselju. Inkubacija domaćinstva proizlazi iz veće potrebe za sigurnošću prilikom obavljanja svakodnevnih zadataka društvene reprodukcije. Cilj ovakvog stambenog izbora jeste blisko prostorno povezivanje kuće sa poslom, školama, mestima za odmorom i ostalim neophodnim objektima. U drugom smislu, inkubacija je stvaranje „skloništa“,³ susedstava u kojima stanovnici mogu da pronađu osećaj „svetilišta sa ljudima kao što smo mi“ (Atkinson, 2006).

Kao treći i najekstremniji oblik razdruživanja Etkinson identifikuje „utamničenje“.⁴ Ova strategija izražava želju i potrebu za još većom izolacijom, te stvaranje naselja (ograđenih zajednica) u kojima je sve potpuno predvidljivo i sigurno.⁵ Takva socijalno homogena mesta jesu potpuno *neukorenjena* i ambijentalno nepovezana sa ostalim delovima grada. *Zatočeništvo* se ovde odnosi na stvaranje društvenih granica i barijera, koje mogu imati društveno-pravnu, planersku ili arhitektonsku osnovu, kakve olakšavaju socijalnu izolaciju. Ograđene zajednice omogućavaju povlačenje koje je doslovno odvojeno zidom od ostalih delova grada. Takvo „utamničenje“ sugerise sve veću privatizaciju stambenog prostora i jasnu razliku između insajderâ i autsajderâ (Atkinson, 2006).

Ove strategije na lokalnom nivou povećavaju homogenost i jačaju mikro-socijalnu koheziju, mada je kapacitet ove kohezije više latentan i ne izražava se u svakodnevnoj saradnji i podršci, ali u slučaju potrebe on može biti pokrenut.

Kako na stambene izbore srednje klase utiču strah, potreba za pripadanjem i pokazivanje statusa, ishod su homogena susedstva. Premda urbana politika dekla-

¹ Urban(istič)ka politika uključena je u obezbeđivanje takvih izolovanih prostora koji se prikazuju kao sigurni od problema koji postoje u gradu, kako bi se podstakao dolazak visokodohodovnih grupa. Kolonizacija mnogih delova u gradovima koji su ranije smatrani previše „opasnim“, bilo za finansijska ulaganja ili ličnu bezbednost, karakteristika je urbane renesanse u Velikoj Britaniji (Atkinson, 2006).

² Ili kao faze koje su u vezi sa promenama tipa domaćinstva, prihoda, statusa, ali i povećanja straha. Navedena tipovi strategija mogu se posmatrati i kao jedan kontinuum od relativno „otvorenog izdvajanja“ (izolacije) do „utamničenja“.

³ Jedan od načina inkubacije jeste i džentrifikacija prostora.

⁴ Forting up (sakupiti se u tvrđavu) – fortifikovati/utvrditi/ušančiti se.

⁵ Dnevni obrazac kretanja od/do ograđenih zajednica može se shvatiti kao prostorno-vremenska segregacija, u kojoj se održava maksimalno odvajanje od različitih i potencijalno opasnih grupa. Ovi obrasci konstituišu nemesta (Ože, 1995) – od putovanja osiguranim prevoznim sredstvima (terencima i automobilima), čak i za najkraća putovanja, ka drugim relativno bezbednim i socijalno homogenim destinacijama. Polarizovano urbano područje tako je prekriveno mrežama koje omogućavaju prolaz u odvojenosti ili (bezmalo) nevidljivosti. Međutim, iako se teži postizanju hiperbezbednosti, ove strategije mogu biti *probijene* upadom ljudi različitog socijalnog porekla, ili nekim neprijatnim događajem, pa se njima strah ne smanjuje, jer se one i ne bave njegovim uzrokom (Atkinson, 2006).

rativno teži društvenoj raznovrsnosti i socijalnoj jednakosti na lokalnom nivou, posledice intervencija lokalnih vlasti jesu stvaranje enklava bogatih i mesta za život koja su u saglasnosti sa sklonostima i mogućnostima domaćinstava sa visokim prihodima. Pored urbanističke politike, na te preferencije su odgovorili i privatni investitori.

Želja srednje više klase da živi u kontrolisanom okruženju podseća na Hagnanovu ideju o gradu fantazije, u kojem traganje za novim iskustvima ne uključuje bilo kakvo prihvatanje rizika. Kako se najviše vrednuje bezbednost, cilj gradske vlasti je podsticanje povratka u gradove, ali u skladu sa vrednovanjem sigurnosti. Urbana različitost se tako podstiče promocijom vizije živog grada, a ne stvarnim osnaživanjem socijalne heterogenosti na nivou susedstva.

3. Privatizacija i fragmentacija urbanog prostora

Komercijalizacija kulture (Zukin, 2005) u prostorima potrošnje urbane različitosti i preduzetničko podsticanje stimulativnog poslovnog okruženja¹ privatizuju, fragmentuju i dualizuju gradski prostor (Soja, 2005; Kastels, 2005; Markuze, 1989). Usled povećanja društvenih nejednakosti i osećaja nesigurnosti u urbanom prostoru, kao što je već rečeno, u prvi plan dolaze pitanja sigurnosti i kontrole. Kao što primećuje Soja, savremeni grad – postmetropolis – obeležavaju ne samo izuzetna kulturna heterogenost, već i rastuća socijalna polarizacija i eksplozivni potencijal, koji opstaje kao celina zahvaljujući tehnologiji nasilja i socijalne kontrole, koju podržavaju kapital i država. Kao odgovor na efekte urbanog restrukturiranja, u postmetropolisu nastaju „zatvorski arhipelag“² i grad simulakruma (Soja, 2005).

Privatizacijom gradskog prostora ograničavaju se sadržaji u njemu i posetoci. Ona se ispoljava u dominaciji šoping-centara, privatizovanim trgovima, tematskim parkovima i posebnim rezidencijalnim objektima. Kroz istoriju su gradski parkovi i ulice funkcionisali kao prostori gde su se susretali ljudi iz različitih klasa, etničkih zajednica i pripadnici raznolikih životnih stilova. Iako su uvek regulisani i kontrolisani, identitet javnih prostora viđen je kao otvoren, jer nisu bili određeni isključivo za jednu svrhu ili za određene korisnike (Zukin, 2005). Tako se javni prostor razumevao kao prostor „otvorenog uma“ (Walzer), u kojem građani mogu slobodno da se okupljaju i diskutuju o svojim političkim uverenjima – Sorokin (Lis, 2002: 329).³

¹ Privatizacija kolektivne potrošnje uticala je na to da se zdravstvo, obrazovanje i stanovanje regulišu putem tržišta, čime je kvalitet usluga određen materijalnim sredstvima pojedinca i domaćinstva, dok uloga države više nije smanjivanje tih razlika.

² Pojam je nastao pod uticajem Dejvisovog opisa Los Anđelesa u knjizi *City of Quartz* kao utvrđenog grada (Soja, 2005: 246).

³ Gradski, otvoreni javni prostori jesu višenamenski ambijenti koji omogućavaju mnogostrukost korišćenja, a odvojeni su od privatnih prostora domaćinstava. U gradskom prostoru treba da se manifestuje sva heterogenost stanovnika grada (socijalna, rasna, etnička, rodna, kulturna, verska...), da

Pravi gradski javni prostori uglavnom su otvorene površine, na kojima može lako da se izrazi (manifestuje) gradski život koji se ne odvija prema planiranom rasporedu i u organizovanoj formi. Javni prostori imaju svoju istoriju i tradiciju, svoje slojeve, sadrže sećanja i simbole prošlih generacija, ali i ljude koji pamte stvari iz prošlosti. Javni prostori moraju biti stalno otvoreni (24 h), moraju biti otvoreni za sve stanovnike grada i sve posetioce sa strane. Veoma je važno da u njima mogu biti realizovane različite aktivnosti, bilo da su prethodno organizovane, ili su spontano nastale u nekom trenutku. Svaki javni prostor mora biti prohodan (Čaldarović, Šarinić, 2008).

Redefinisanjem urbane politike,¹ njenom privatizacijom i deregulacijom, dovedene su u pitanje osnovne karakteristike javnog prostora – javni nadzor i otvoren pristup (Petrović, 2009). Kako se pripadnici (više) srednje klase oslanjaju na privatizovanu potrošnju i koriste privatne prostore, oni ne pokazuju zainteresovanost za javna pitanja (javnu potrošnju i javne prostore).

U visoko mobilnom svetu pojedinaca (turista i potrošača) model društvenosti nametnuli su Las Vegas i Diznijev svet. Zukin analizira izgled i način funkcionisanja Diznijevog sveta koji stvara bezbedno, čisto, javno mesto, u kojem posetioci, iako su stranci, veruju jedni drugima. Poverenje između neznanaca u gradskom prostoru uspostavlja se prepoznatljivim dizajnom i privatnim obezbeđenjem, diznifikacijom prostora, vizuelnom koherentnošću i fizičkom kontrolom (osoblje koje održava higijenu, razne usluge i privatno obezbeđenje). Ovaj model je inspirisao vlasti mnogih gradova da pomoću sponzora diznifikuju urbane festivale i tematske šoping-distrikte, „čisteći“ javni prostor, postavljajući javne službenike za nadzor i kontrolu, i poveravajući upravljanje javnim prostorima privatnim firmama. Urbani prostori potrošnje zavise od vizuelne koherencije i bezbednosti mesta, kao i od kolektivnog pamćenja komercijalne kulture, a ne od tolerantnosti ili moralne solidarnosti² (Zukin, 1998).

Ulice, parkovi, pa čak i celi distrikti, potpali su pod privatnu kontrolu. Dva najveća njujorška parka – Central Park i Prospect Park – delimično su finansirani privatno i potpuno pod privatnom upravom. Nestanak kolektivne odgovornosti za druge uzrokuje stvaranje ograđenih stambenih zajednica, povezujući privatizaciju

se u njemu reflektuju kultura, običaji, lične impresije, javne vrednosti i svakodnevne prakse jednog društva u trenutnoj konjunkturi vremena (Čaldarović, 2011: 120).

¹ Polovinom prošlog veka, u periodu socijalne države i kolektivne potrošnje, demokratizacija javnog prostora je dostigla svoj maksimum, nakon čega dolazi do ponovnog porasta njegove ekskluzivnosti usled nove urbane politike (Petrović, 2009: 109).

² Obnova Tajms skvera uglavnom zavisi od tri diznijevska projekta: Diznijeve robne kuće, pozorišta za Diznijevu produkciju i vlasničkog udela Diznijeve kompanije u hotelu. Dolazak Diznijeve kompanije na Tajms skver podstakao je finansiranje drugih projekata, uz podršku gradske vlasti, u čitavom pozorišnom distriktu. Transformacija prostora, od „ničije zemlje“ do tematskih restorana sa upadljivim neonskim svetlom, pozorištima i raznim mestima za porodičnu zabavu, toliko je sveobuhvatna da političari i brokeri nekretnina smatraju podmlađeni blok glavnim simbolom neupitne vitalnosti Njujorka. Mnogi Njujorčani protestuju zbog „diznifikacije“ Tajms skvera, ali daleko veću opasnost predstavlja to da jedna korporativna vizija može preovladati na Menhetnu (Zukin, 1998).

sa estetizacijom jednog u suštini antiurbanog životnog stila (Davis, 1990; Zukin, 1998).

Prihvatanje nadziranja javnih prostora, bez postavljanja pitanja da li se time narušava njihova funkcija – reprezentacija raznolikosti urbanog života – vodi dominaciji vizuelno zavodljive i privatizovane kulture. Kristoferson, na tragu Harvija i Dejvisa, tvrdi kako je postfordistički grad prestao da bude mesto susreta pripadnika različitih kultura, gubeći glavnu karakteristiku javnog prostora – dostupnost svim građanima. Umesto toga, tvrdi ova autorka, urbana politika koja je orijentisana na potrošnju i konzumerizam uništila je ideju socijalnih prava i ideju javne sfere, koje su bile izražene u fordističkom gradu, i zamenila ih idejom gradskih prostora kao privatnih mesta potrošnje. Ova promena ima drastične posledice na marginalizovano stanovništvo, koje je van javnih prostora (ulica, parkova, biblioteka, tržnih centara, određenih susedstava), jer su ova mesta pretvorena u „bezbedna“ mesta koja su otvorena samo za određene potrošače ili proizvođače.

Dalja isključenja proizlaze iz sve veće orijentacije lokalne politike prema odbrani interesa jedne grupe i prava potrošača, jer je prethodna politika univerzalnog pristupa stanovanju, zdravstvu, javnim službama, napuštena. Postfordistički grad je tako zamišljen kao arena isključenosti i privatnih prostora, u kojem dominiraju „bezbedni kavezi i poslovne tvrđave“. Ova vizija grada kao polarizovanog i segregiranog prostora drastično je suprotna viziji grada kao postmodernog „dečjeg igrališta“ (Christopherson, 1994; Amin, 1994).

* * *

Onemogućavanjem konstituisanja kulture različitosti kroz susrete na ulicama, u parkovima, prodavnicama i drugim javnim prostorima, ograničavanjem ljudima pravo da borave u određenim javnim prostorima, da ih koriste, smatraju svojim, stvaraju značenja i oblike, da učestvuju u procesu konstituisanja javnosti i proizvodnje prostora dovodi se u pitanje pravo njegovih stanovnika na upotrebnu vrednost urbanog prostora (Zukin, 1995; Lefebvre, 2005). Urbani prostor ne može da se svede samo na ekonomsku (vlasničku) dimenziju, a upravo to je tendencija koja nastupa sa procesima komercijalizacije i privatizacije javnih prostora.

Pitanje je i na koji način pojedinci, socijalizovani u sigurnim i predvidljivim džentifikacijskim prostorima, oblikovanim po modelu ograđenih zajednica,¹ funkcionišu u nepredvidivom eksterijeru urbanog prostora, u kojem se „drugost“ sa kojom se susreću izvan „kapija“ percipira kao rizik (Atkinson, 2006).

¹ Ograđene zajednice imaju fizičke granice koje sprečavaju javni pristup (javnost) kao i pristup ne-rezidentima, koje su podržane socio-pravnim uslovima koji se odnose na lično ponašanje i naknadu za održavanje zajedničkog prostora (Atkinson, 2006). Ovaj fenomen predstavlja novinu u savremenom urbanom svetu. Procena je da se oko 8 miliona građana u SAD živi u takvim „zajednicama“. U ovom slučaju se zajednica komodifikuje – ona se prodaje kao način života, prestiža ili bezbednosti, ili kao kombinacija svega troga. U takvim susedstvima ostvaruje se kohezija okrenuta *ka unutra*, ljudi sličnih očekivanja, pogleda, strahova i nivoa bogatstva. Formalna pravila i regulacija garantuju prilagođavanje, ali ona su zamena za neformalnu društvenu kontrolu koja može nastati vremenom u stabilnom okruženju (Forrest, Kearns, 2001).

Iako se u ideologiji postmodernog urbanog planiranja i konstituisanja kreativnog grada proklamuju principi održavanja i podsticanja različitosti u realnosti se smanjuje urbanitet. Lokalne vlasti podržavaju izgradnju novih rezidencijalnih kompleksa u stilu enklava, kao deo širih strategija ekonomskog rasta. U tom kontekstu, Lis tvrdi da je „nova vizija urbanog života“ u Engleskoj vrlo slična viđenju džentrifikacije (Lees, 2003: 61), jer urbana politika podržava diskurs „urbane renesanse“, koji sadrži ideje urbane održivosti i načina života koji su slični praksama džentrifikacije.¹ Urbana politika prihvata raznolikost urbanih životnih stilova kao izvor kulturne vitalnosti i ekonomskog oporavka grada, u svrhu „brendiranja“ gradova, koje sve više prerasta u veliki biznis (Harvi, 2013: 149), pri čemu se različitost i lokalno komercijalizuju.²

Literatura

1. Amin, A.: “Post-modernism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition”, in: Amin A. (ed.) *Post-Fordism*, Oxford: Blackwell, 1994.
2. Atkinson, R.: “Padding the Bunker: Strategies of Middle-class Disaffiliation and Colonisation in the City”, *Urban Studies*, 43(4), str. 819–832, 2006.
3. Atkinson, R. and Flint, J.: Fortress UK? Gated communities, the spatial revolt of the elites and time-space trajectories of segregation, *Housing Studies*, 19(6), str. 875–892, 2004.
4. Backović, V.: „Dominantni pristupi u proučavanju procesa džentrifikacije“, *Sociologija*, Vol. 58, No. 3, 2016.
5. Bell, D., and Jayne, M.: *City of Quarters*, Ashgate, 2004.
6. Butler, T.: “Living in the Bubble: Gentrification and its ‘Others’ in North London”, *Urban Studies*, Vol. 40, No. 12, str. 2469–2486, 2003.
7. Butler, T., and Robson, G.: “Negotiating Their Way In: The Middle Classes, Gentrification and the Deployment of Capital in a Globalising Metropolis”, *Urban Studies*, Vol. 40, No. 9, str. 1791–1809, 2003.
8. Caulfield, J.: *City Form and Everyday Life*. Toronto’s Gentrification and Critical Social Practice, Toronto: University of Toronto Press, 1994.
9. Christopherson, S.: “The Fortress City: Privatized Spaces, Consumer Citizenship”, in: Amin, A., (ed.) *Post-Fordism*, Oxford: Blackwell, 1994.

¹ U dokumentima i strategijama dominiraju pojmovi „mogućnosti življenja“ i „kvalitet životne sredine“, koji mogu biti ostvareni uz socijalnu različitost (Urban Task Force, 1999). Potreba da razviju „živahne gradove“ sa prepoznatljivim „zujanjem“ u njima, kao i prostorima spektakla, nedvosmisleno su namenjeni privlačenju ili zadržavanju mladih i bogatih u ovim gradovima. Mesta dobra za život promovisu se uz kvalitetan dizajn, rekultivaciju zemljišta u centru grada, revalorizaciju graditeljskog (arhitektonskog) nasleđa i zaštitu životne sredine, što je prepoznato kao „manifest džentrifikatora“ (Butler, Robson, 2003).

² Posledica borbi za akumulaciju obeležja osobnosti i kolektivnog simboličkog kapitala, jeste postavljanje pitanja lokalnosti – čije je kolektivno sećanje, čija je estetika i čija će korist biti prioritet. Urbano opšte dobro, npr. stanovnika Barselone, često prisvajaju investitori i institucije koje se bave turizmom (Harvi, 2013: 152).

10. Čaldarović, O., i Šarinić, J.: "First signs of gentrification? Urban regeneration in the transitional society: the case of Croatia", *Sociologija i prostor*, 46, 181–182 (3–4), 2008.
11. Čaldarović, O.: *Urbano društvo na početku 21. stoljeća*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2011.
12. Davis, M.: *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*, New York: Verso, 1990.
13. Davis, M.: *Ecology of Fear: Los Angeles and the Imagination of Disaster*, London: Picador, 1998.
14. Featherstone, M.: "City Cultures and Post-modern Lifestyles", in: Amin, A. (ed.) *Post-Fordism*, Oxford: Blackwell, 1994.
15. Forrest, R., and Kearns, A.: "Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood", *Urban Studies*, Vol. 38, No. 12, 2001.
16. Gidens, A.: *Posledice modernosti*, Beograd: „Filip Višnjić“, 1998.
17. Hannigan, J.: "The Postmodern City: A New Urbanism?", *Current Sociology*, 43 (1), 1995.
18. Harvi, D.: „Od fordizma do fleksibilne akumulacije“, u: V. Vuletić, *Globalizacija – mit ili stvarnost*, Beograd: ZUNS, str. 214–248, 2003.
19. Harvi, D.: „Od menadžerstva ka preduzetništvu: transformacija gradske uprave u poznom kapitalizmu“, u: S. Vujović i M. Petrović (ur.) *Urbana sociologija*, Beograd: ZUNS, 2005.
20. Harvi, D.: *Pobunjeni gradovi*, Novi Sad: Mediterranean publishing, 2013.
21. Kastels, M.: „Evropski gradovi, informaciono društvo i globalna ekonomija“, u: S. Vujović i M. Petrović (ur.) *Urbana sociologija*, Beograd: ZUNS, 2005.
22. Lefebvre, H.: *The production of space*, Oxford: Blackwell, 2005.
23. Lees, L.: "A Reappraisal of Gentrification: Towards a 'geography of gentrification'", *Progress In Human Geography*, 24(3), str. 389–408, 2000.
24. Lees, L.: "Super-gentrification: the case of Brooklyn Heights, New York City", *Urban Studies*, 40, 2003.
25. Lis, L.: „Urbanistička renesansa i ulica, prostori kontrole i konflikta“, u: N. Fajf (ur.) *Prizori ulice*, Beograd: Clio, 2002.
26. Marcuse, P.: 'Dual city': a muddy metaphor for a quartered city, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol 13, 4, 1989.
27. Ože, M.: *Nemesta*, Beograd: Biblioteka XX vek, 2005.
28. Petrović, M.: „Savremeni koncepti razvoja grada: preduzetnički i postmoderni“, u: S. Vujović (ur.) *Društvo rizika*, Beograd: ISI FF, 2008.
29. Petrović, M.: *Transformacija gradova: ka depolitizaciji urbanog pitanja*, Beograd: ISI FF, Čigoja, 2009.
30. Putnam, R. D.: "Bowling alone revisited", *The Responsive Community*, 5 (2): 18–33, 1995.
31. Redfern, P.: "What Makes Gentrification 'Gentrification'?", *Urban Studies*, 40, str. 2351–2366, 2003.
32. Rofo, M. W.: "I want to be Global: Theorizing the Gentrifying Class as an Emergent Elite Global Community", *Urban Studies*, 40(12), 2511–2526, 2003.
33. Sekulić, N.: Postmodernizam i kraj antropologije, *Sociologija*, Vol. XLIV, No. 4, 2002.
34. Soja, E.: „Šest diskursa o postmetropolisu“, u: S. Vujović i M. Petrović (ur.) *Urbana sociologija*, Beograd: ZUNS, 2005.

35. Urban Task Force: *Towards an Urban Renaissance*, UK, 1999.
36. Virt, L.: „Urbanizam kao način života“, u: S. Vujović i M. Petrović (ur.) *Urbana sociologija*, Beograd: ZUNS, 2005.
37. Vujović S.: „Urbanitet“, odrednica u: Mimica, A., i M. Bogdanović (ur.) *Sociološki rečnik*, Beograd: ZUNS, 2007.
38. Zimel, G.: „Veliki gradovi i duhovni život“, u: S. Vujović i M. Petrović (ur.) *Urbana sociologija*, Beograd: ZUNS, 2005.
39. Zukin. S.: *The Cultures of Cities*, Oxford: Blackwell, 1995.
40. Zukin. S.: “Urban Lifestyles: Diversity and Standardisation in Spaces of Consumption”, *Urban Studies*, 35(5/6), str. 825–839, 1998.
41. Zukin. S.: “Whose Culture? Whose City?”, in: Lin, J., and C. Mele (eds.) *The urban sociology reader*, London: Routledge, 2005.

FEELING SAFE IN A POSTMODERN CITY

Summary

In this paper we show how important the feeling of safety in contemporary urban space is. Reshaping of urban space is connected with the process of transformation of industrial/modern city into postmodern city. This transformation is caused by economic change (postfordism), urban policy (acceptance of entrepreneurial management model) and urban planning. For the functioning of postmodern city in such conditions, it is important to present it as a safe place for investments and business activities, as well as for living or visiting it.

Greater mobility of people and capital in postmodern city also causes changes of urban space. Besides, professional and space mobility influences the feeling of identity and affiliation to the community. Therefore, members of the middle class adopt various strategies to adapt to those changes. By comparing a modern with a postmodern city, we point to the processes which diminish urbanity and social cohesion of postmodern city, where commercialisation, privatization and fragmentation of space are its main characteristics.

Keywords: *postmodern city, safety, neighbourhood, middle class*